

Amsterdam, 12 april 2011

Juryrapport van de M.J. Brusseprijs 2011

Dames en heren,

Kranten krimpen en sociale media rukken op. Dat is in één zin samengevat de situatie waarmee journalisten van vandaag zich geconfronteerd zien. Kranten krimpen al jaren. In formaat, in lezersaantallen, maar ook in budget, in invloed, in spraakmakendheid. Lezers kiezen andere nieuwsbronnen, die veelal gratis zijn. Die druk op de journalistiek is gevaarlijk. De groeiende concurrentie stimuleert de hijgerigheid, de ik-cultuur van de sociale media verdringt de beschouwelijkheid. Diepzinnige bijlagen worden vervangen door luchtiger kost. Media gaan steeds meer op elkaar lijken. Slow journalism lijkt niet meer bij de tijdgeest te passen.

Tegelijkertijd bieden sociale media als twitter, blogs en Facebook een ongefilterde extra nieuwsbron die selectie en beoordeling van gebeurtenissen in de wereld fascinerender maar ook ingewikkelder maakt. Is de Arabische lente nu dankzij of ondanks Facebook ontstaan? Heeft de jeugd een nieuw revolutionair instrumentarium ontwikkeld of is zij het slachtoffer van een ingenieuze marketing tool? Is Facebook nu het medium of de message? Verwarrende vragen, waar journalisten bij kranten, radio en tv zich het hoofd over breken.

Maar gelukkig is er nog het bastion van het journalistieke boek. De oogst aan non-fictieboeken van onderzoekende en nieuwsgierige geesten was ook dit jaar weer onverminderd groot. Meer dan honderdvijftig boeken heeft de driekoppige jury van de M.J. Brusseprijs dit jaar bekeken. Er was geen onderwerp zo vreemd of het passeerde onze leestafel. Van ernstige internationale onderwerpen als de oorlogen in Irak en Afghanistan tot ontelbare reisverslagen over alle uithoeken van de aardbol. Van Hitlers arisering van de Lippizaners tot de teloorgang van mediabedrijf PCM.

Van een journalistiek-filosofische beschrijving van het werk van de hersenchirurg tot een intiem verhaal over een verboden multiculturele liefde. Er verschenen talloze boeken over woekerpolissen, het Icesave-schandaal, meesteroplichters en bankfusies. Een historisch kleinood over de geschiedenis van Neerlands Twee minuten stilte van de jonge journaliste Maud van de Reijt krijgt van ons, buiten de short list om, een eervolle vermelding. Origineel, compact, goed uitgezocht en goed geschreven.

Veel, heel veel hebben wij geleerd. Maar er zat ook heel wat bij dat beter geredigeerd, ingekort of verduidelijkt had moeten worden. Te vaak zijn uitgevers te gauw tevreden. Niet elk journalistiek produkt verdient een boekvorm. En niet elke uitgever besteedt de nodige aandacht aan vorm en inhoud, presentatie of titel van het boek dat hij het licht doet zien. In zijn algemeenheid is duidelijk te merken dat journalisten die van hun baas een paar maanden vrij hebben gekregen om een boek te maken minder aandacht aan stijl en compositie van hun boek hebben kunnen besteden dan non-fictie auteurs die van het schrijven van boeken hun bestaan hebben gemaakt.

Om niet te veel auteurs onnodig zenuwachtig te maken heeft de jury besloten af te zien van een long list, maar direct gemikt op een short list met 6 titels. We hebben daarbij het net wijd uitgeworpen, maar realiseren ons dat deze keuze een persoonlijke is. We hebben ons laten leiden door originaliteit, diepgrendheid, compositie en stijl. Het zijn zeer uiteenlopende boeken. Alle zes zijn ze om andere redenen bijzonder en zeer lezenswaardig.

Over die boeken geeft de jury, in alfabetische volgorde en dus zonder aanzien des prijswinnaars, het volgende oordeel.

Thee met de Taliban. Deedee Derksen.

Veel is er de afgelopen jaren geschreven over de Nederlandse missie in Uruzgan en de oorlog in Afghanistan, met Irak als onze meest recente militaire bijdrage in den vreemde. Veel ook is er te doen geweest over de prangende professionele vraag of een journalist met goed fatsoen embedded op Kamp Holland mocht verblijven, gepamperd door Defensie, genuilkorfd door voorlichters en niet gefocused op Afghanistan, maar op het wel en wee van

onze jongens in Uruzgan. De meeste kranten hebben van deze service van Defensie gretig gebruikgemaakt (maar zich daar bij tijd en wijle ongemakkelijk over gevoeld). Sommigen hebben ook vanuit die ondergeschikte positie zeer goed journalistiek onderzoekswerk verricht en nieuws boven tafel gehaald over de onverhoopte deelname van de Nederlanders aan een missie die offensiever was dan zij zich hadden voorgesteld.

Deedee Derksen van de Volkskrant komt de eer toe onze jongens direct links te hebben laten liggen. Zij heeft zich een vol jaar in Kaboel gevestigd om vandaar onvervaard het land in te trekken. Ze schoof, met of zonder hoofddoek, aan bij krijgsheren en criminelen. Haar stijl is ingenue, onbevangen, maar laat u zich niet om de tuin leiden door haar op het oog simpele waarnemingen. Dit boek is slim en verrassend analytisch. Bovendien is het bescheiden, een kwaliteit die niet bij alle inzendingen als eerste in het oog sprong.

Op grond van eigen observatie en verstand kwam Derksen tot de conclusie dat de Taliban niet is wat wij denken en dat onderhandelen met hen de enige oplossing is voor de oorlog in Afghanistan, een conclusie die de internationale gemeenschap inmiddels met haar deelt. Een eerlijk boek van een moedige meid over verslaggeving in oorlogsgebied. Het kan geen toeval zijn dat Derksen vandaag niet bij de prijsuitreiking kon zijn: ze drinkt thee in Afghanistan.

Vrome zondaars. Joep Dohmen.

Het kan niemand in Nederland zijn ontgaan dat Joep Dohmen de afgelopen anderhalf jaar met ijzeren volharding en uiterste precisie een onderwerp te lijf is gegaan dat je niet in de koude kleren gaat zitten. Tientallen stukken verschenen van zijn hand in NRC Handelsblad.

Toch heeft hij gelukkig ook nog de tijd genomen en gekregen om een boek over het seksueel misbruik binnen de katholieke kerk te maken. Want het boek is veel meer dan een compilatie van stukken. Het zet de door hem eerder beschreven incidenten in een bredere context. Dat levert een treurig verhaal op van een verknipt geloof waar paters en zusters hun frustraties hebben uitgeleefd op aan hen toevertrouwde leerlingen. Systematisch inventariseert en documenteert hij de voorvallen uit een ver verleden, en hij checkt en dubbelcheckt de verhalen om te voorkomen dat de herinnering met de slachtoffers op de loop gaat.

Heel goed laat Dohmen zien hoe met name de internaatsstructuur ten grondslag heeft gelegen aan de enorme omvang van het probleem, die elke keer weer schokt. Nergens laat Dohmen zijn onderwerp met hem op de loop gaan, hij schrijft het geserreerd en feitelijk op en onthoudt zich van morele oordelen. Het boek bevat een bredere les voor overheid, maatschappij en bedrijfsleven. Gebrek aan zelfreinigend vermogen binnen gesloten instellingen leidt onvermijdelijk tot verschrikkelijke ontsporingen.

Dohmen staat, samen met zijn collega Robert Chesal van de Wereldomroep, aan de wieg van de commissie-Deetman die inmiddels 2000 meldingen van misbruik heeft geregistreerd. Zijn boek heeft nóg een meerwaarde: het misbruik is een internationaal verhaal. In Amerika en Europa davert het intussen van de schandalen rondom het seksueel misbruik en het is goed dat het Nederlandse deel daarvan nu ook voor het eerst uitputtend is beschreven.

Haiti. Een ramp voor journalisten. Hans Jaap Melissen.

Een verrassing voor de jury was het compacte boek van Wereldomroepjournalist Hans Jaap Melissen, met een ondertitel die op het verkeerde been zet. Nadat wij dit boek voor de short list hadden geselecteerd, werd Melissen dankzij zijn nuchtere en moedige verslaggeving in met name Benghazi opeens een Bekende Nederlander. Door direct naar het mortuarium van Benghazi te gaan, maakte hij bijvoorbeeld wereldkundig dat een boven Benghazi neerstortend vliegtuig niet door Gaddafi maar door de Libische opstandelingen zelf was neergeschoten. De juiste journalistieke reflex.

Melissen werd na de aardbeving in Haiti door zijn omroep op pad gestuurd. Hij lijkt in zijn boek eerst aan te koersen op een persoonlijk verslag van zijn liefde voor Haïti, gecombineerd met een ontluisterende beschrijving van de mores van de rampenjournalistiek, met zijn snelle stand-uppertjes, tranentrekkende beelden en de zoektocht naar het kleine verhaal tegen de grote achtergrond van rokende puinhopen. Dat verhaal is eerder verteld.

Maar daar laat hij het niet bij. Waar andere journalisten voortrazen naar de volgende opdracht, verrast Melissen in het tweede deel van zijn boek door hardnekkig op zoek te gaan naar het antwoord op de vraag hoeveel mensen er nu werkelijk zijn omgekomen bij de aardbeving. Het leidt tot een lugubere zoektocht langs massagraven, kerkhofbeambten en overheidsdienaren. Hij

komt tot de onontkoombare conclusie dat de Haitiaanse regering het aantal doden heeft verdubbeld om meer donorgelden binnen te halen. Dat vermoeden bestaat bij veel natuurrampen of veronderstelde genocides. Melissen weet dat vermoeden overtuigend om te zetten in harde feiten. Geen prettig onderwerp, maar een belangrijk boek.

Congo. David van Reybrouck.

Het valt niet mee nog iets origineels te zeggen over Congo van David van Reybrouck. Het bejubelde (en ook hier en daar fel bekritiseerde) boek is een indringend geschreven journalistiek geschiedwerk, dat zo meeslept dat zelfs de niet bijster in Afrika geïnteresseerde Hollanders er als een blok voor zijn gevallen.

Van Reybrouck beheerst het journalistieke vak als geen ander. Hij kent de kracht van een beginzin. Hij schildert kleuren, geuren en klanken. Hij brengt de geschiedenis tot leven van een groot stuk Afrika dat geteisterd is door kolonialisme en tribale oorlogsvoering. Hij doet dat door een combinatie van historisch bronnenmateriaal en interviews met Congolezen. Zijn portret van de legendarische Lumumba heeft al geleid tot een historische controverse die de jury graag overlaat aan de specialisten.

Scènes als die waarin dictator Mobutu op kerstmis 1989 met angst en afgrijzen kijkt naar de televisiebeelden van de executie van zijn vriend en mededictator Ceausescu doen denken aan het werk van die andere Afrikakenner Ryszard Kapuscinski. Het is geen vrolijk stemmend beeld dat Van Reybrouck achterlaat, al eindigt hij zijn boek met de hoop dat China op het zwarte continent wellicht een nieuwe, iets perspectiefvollere manier van kolonialisme bedrijft dan zijn vaderland België destijds. Kwade (Belgische) tongen betichtten Van Reybrouck van racisme. De jury is het daar niet mee eens: Congo is een boek dat volop de luiken opengooit naar een andere cultuur.

Joep. Philip de Witt Wijnen.

Onder de talloze inzendingen over de minder fraaie kanten van het zakenleven (zelden lees je in dit genre een succes story met een happy ending) sprong de biografie over Joep van den Nieuwenhuyzen van NRC-journalist Philip de Witt Wijnen er uit.

Met zijn werk toont de auteur aan een deskundig en vasthoudend onderzoeksjournalist te zijn. Het is niet eenvoudig om zo'n kloeke biografie te schrijven van een ongrijpbare en lange tijd zeer mediaschuwe figuur als Van den Nieuwenhuyzen, die dan ook zijn medewerking weigerde. De research is sterk en heeft geleid tot een nauwgezette en mooi geschreven reconstructie van het leven van een omstreden ondernemer. Halverwege het boek wordt duidelijk dat de 'bedrijvendokter' ten val moet komen, omdat zakelijk en privé teveel doorelkaar zijn gaan lopen. Van den Nieuwenhuyzen heeft als zakenman eenvoudigweg onvoldoende in zijn mars. Verbazingwekkend blijft hoe hij het hem steeds weer flikt bedrijven te overrompelen en links en rechts fondsen los te peuteren. De terughoudendheid waarmee De Witt Wijnen de ondergang van Joep inleidt is lovenswaardig.

Een succes story kan voor de een sneller omslaan dan voor de ander. Maar ook al staat hij binnenkort voor de rechter wegens omkoping en omvangrijke faillissementsfraude, Joep blijft altijd lachen. Zelfs als Van den Nieuwenhuyzen opnieuw een veroordeling weet te ontlopen, dan nog blijft Joep een voorbeeldige biografie van een handige netwerker.

Bernhard. Annejet van der Zijl.

Nog een biografie trok de aandacht van de jury. Het valt niet mee nog iets fris te schrijven over het kleurrijke leven van prins Bernhard, die tot ná zijn dood middels een postuum vraaggesprek in de Volkskrant aan zijn levensverhaal bleef poetsen. Veel historici en biografen hebben zich al aan deze schatkamer gelaafd, en maar liefst twee televisieseries brachten afgelopen jaar de Prins van Oranje zeer smakelijk in beeld.

Des te opmerkelijker is het dat Annejet van der Zijl erin slaagde een heel onbekende kant van de prins te voorschijn te toveren. Middels archiefonderzoek en talloze interviews met tijdgenoten van Bernilo schetst zij een prachtig beeld van de Werdegang van deze telg van de verarmde familie Von (of Zu) Lippe Biesterfeld.

Zijn Duitse jeugd werd getekend door de familiale troonopvolgingsstrijd van zijn opa, het morganatisch huwelijk van zijn ouders, de ontluistering van de adel na de Eerste Wereldoorlog, de teloorgang van het familielandgoed Woynowo en de dolle jaren 20 in het woest-avontuurlijke Berlijn.

Bernhard komt daaruit naar voren als een slimme levensgenieter, die gedreven door een dringende behoefte om een rijke vrouw van stand te trouwen de ongelukkige prinses Juliana weet te verschalken. Zo zet hij een aanvankelijke flirt met het opkomende nazisme tijdens de Tweede wereldoorlog probleemloos om in een militaire heldenrol in het Nederlandse verzet.

Van der Zijl geeft daarmee een belangrijke aanvulling op het al bestaande beeld van Bernhard: de man die door velen beschouwd werd als de vrolijke schelm die ons wat saaie koningshuis wat broodnodige brille verschafte, blijkt veel opportunistischer te werk gegaan te zijn dan we wisten. Van der Zijl bekijkt hem met superieure ironie, maar nergens met hoon of leedvermaak.

Origineel bedacht, fraai geschreven, verantwoord afgebakend en perfect gecomponeerd. Een genot om te lezen.

Wie van deze 6 auteurs mag met de prijs gaan lopen? Dat wordt aanstonds onthuld door Kees Brusse.

Ad van Liempt

Gerben van der Marel

Laura Starink

